

สารบัญ

- 5 คำนำ
- 19 ชีวิตของพ่อ
น้อย
- 39 Larger than Life
หนุ่ม
- 43 พ่อ
หนึ่ง
- 48 ดา
ปีก - เป้า
- 60 งานในด้านเสรีไทยของพ่อ
น้อย
- 68 Development of Siamese Politics
written for British Ministry of Information
- 125 Appreciation of Situation in Siam
written for Special Operations Executive
- 222 ลำดับเหตุการณ์เสรีไทยที่ได้ปฏิบัติ
- 263 Notes on Thai government radio broadcasts
- 267 เอกสารจากแฟ้ม 'จำกัด พลาญกูร'
- 336 เอกสารเกี่ยวเนื่องเรื่อง "The Boys"
- 381 เอกสารจากแฟ้มปฏิบัติงาน
- 411 จากแฟ้มจดหมายถึง S.O.E.

435 หลังสงคราม : จดหมายจาก Winston Churchill ฯลฯ

443 จดหมายจากพ่อถึงแม่
น้อย

447 “เมียแมวยอดรัก”

507 “จดหมายร้อยหน้า”

583 ลูกเขยท้าวความ

595 คำสารภาพเด็กสวนเสมา

597 ปรัชญาชาวไร่

635 สายเลือด

จัดพิมพ์โดย: ลูกหลาน ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ; เรียงพิมพ์และจัดรูปเล่มโดย: วัลชนี พานิชกุล โทร. 643-5827,
01-6119296

พิมพ์ที่: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน) โทร. 882-1010 โทรสาร 433-2742, 434-1385

คำนำ

ดาไม่เคยมีหนังสืองานศพ เมื่อครบร้อยปีวันเกิดของตาในวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๔๓ พวกเราลูก-หลาน จึงถือเป็นโอกาสอันดีที่จะช่วยกันรวบรวมข้อเขียนของตาขึ้นเป็นหนังสือ

ตลอดเวลาสามสิบกว่าปีที่ผ่านมาตั้งแต่ตาจากเราไป มีผู้ที่สนใจประวัติศาสตร์ไทยมาคอยถามหา ข้อมูลและเอกสารของตาอยู่บ่อยครั้ง หลายคนบอกว่า“ท่านชั้น”นั้น “รู้เรื่องดีกว่าทุกคน” บางคนก็บอกว่าตา เป็น “ฮีโร่ของจริง” และ “เกิดก่อนกาล”

ทั้งหมดนี้ทำให้เราถูกคิดขึ้นมาว่า หรือความใกล้ชิดทำให้เรามองข้ามคุณค่าแท้จริงของตา ซึ่งความ ผิดพลาดนี้เป็นความจริงที่เราต้องยอมรับ และขอมาต่อความทรงจำของตา ยิ่งเมื่อได้เริ่มปิดฝุ่นเปิดแฟ้ม เอกสารกองพะเนินเทินทึกของตาออกมาอ่านดู เราถึงกับทิ้งในความเป็นคนของคนที่เราเรียกว่า “พ่อ” และ “ตา” รวมทั้งความเข้าใจในสังคมไทยอย่างลึกซึ้ง และสายตากว้างไกลในการประเมินเหตุการณ์ทั้งของวันนั้นและของ ปัจจุบัน จนรู้สึกเศร้าเสียใจในความโง่เขลาและเกียจคร้านของเรา รวากับว่าครอบครัวเราคือหมาในรางหญ้า ที่ ใต้นอนหลับทับขุมทรัพย์อันทรงค่า โดยที่ไม่เคยใส่ใจมันเลย

หนังสือชีวประวัติของตา ถ้าจะทำจริงๆต้องใช้เวลาหลายปี แต่เรามีเวลาไม่ถึงปีในการจัดทำหนังสือ เล่มนี้ขึ้นมาอย่างค่อนข้างทุลักทุเลและรีบเร่ง เนื่องจากว่าเราไม่ได้คิดที่จะทำกันจนเกือบปลายปีที่แล้ว นอกจากนี้ ตาเป็นคนที่จำกัดความยาก จะว่าเป็นประชาชน private ก็ไม่ใช่ จะเป็น public figure ก็ไม่เชิง เพราะสิ่งที่ตาทำนั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องลับ ทั้งในทางการและในลักษณะที่เรียกกันว่าปิดทองหลังพระ

ทั้งนี้ทั้งนั้น มาถึงวันนี้ สิ่งที่น่าสนใจที่สุดสำหรับคนรุ่นหลัง คือการที่ตาได้นั่งเก้าอี้แถวหน้าอยู่ภายใน หลังฉากของประวัติศาสตร์ไทย ในช่วงที่มีมืดมิดและมีการปิดบังเซนเซอร์อย่างแน่นหนา ตาได้รู้เห็นเป็นพยาน ได้ทำงานใกล้ชิดทั้งกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ นอกจากนี้ตาแต่งงานกับ สิงหเสนี และตาชิต ผู้บริสุทธิ์ที่ตกเป็นแพะรับบาปถูกประหารชีวิตในข้อหากรณีสวรรคตนั้น เป็นญาติของยาย และหลังจากที่ตาชิตตายแล้ว ยายหนูกับลูกๆทั้ง ๗ คนของตาชิตก็มาอยู่กับตา-ยาย และลูกหลานตา-ยาย จน ทุกวันนี้

ในสังคมไทย ผู้ที่ไม่ประกาศตนเองเป็นสมัครพรรคพวกร่วมหมู่คณะหรือลัทธิของใคร ภายใต้ผู้มี อิทธิพลและอำนาจเหล่าใด คนผู้นั้นย่อมตกเป็นที่ต้องสงสัยโดยทุกๆฝ่าย นั่นคือความจริงที่เกิดขึ้นกับตา และเป็นสิ่งที่ตากล่าวถึงและพยายามต่อสู้ตลอดมา เพราะการแบ่งพรรคแบ่งพวกและกลั่นแกล้งกลุ่มอื่นที่ถือว่าเป็น คู่แข่งเป็นศัตรูของหมู่ตน คืออุปสรรคสำคัญต่อความสงบสุขที่แท้จริงในสังคมไทย โดยเฉพาะในยุคนี้ สิ่งนี้ สร้างความปั่นป่วนคลุ้มเครือ จนกระทั่งคนที่น่าจะทำงานร่วมกันเพื่อจุดหมายเดียวกันเพื่อส่วนรวม กลับต้อง เข้าใจผิดกันอยู่เสมอ รวากับว่าแผ่นดินนี้ถูกสาป

ความเป็นจริงของสมัยนั้นเป็นฉันทิใด ทุกวันนี้ก็ยังคงเป็นเช่นนั้น ถึงแม้ว่าอาจจะเห็นไม่ชัดเป็นชาว เป็นดำเช่นกับยุคนั้น ทุกวันนี้ที่เรายังคงดิ้นรนกันอยู่เพื่อให้ประเทศชาติหลุดพ้นไปจากเงามืด ในเมื่อเมล็ดแห่ง ความเกลียดชังแบ่งแยกของยุคมีดินนั้นได้แตกกิ่งก้านสาขาและหยั่งรากลึกลงไปในพื้นที่แผ่นดินไทย

จนทุกวันนี้ ประวัติศาสตร์ไทยต้องเป็นพิการ ไม่สมประกอบ เพราะถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง จนหมดสิ้นความเป็น‘ศาสตร์’ “วิชาประวัติศาสตร์ไทย” ถูกกำหนดกรอบให้ตกอยู่ตามขอบเขต “ขาว-ดำ” ของ อุดมการณ์และทฤษฎี ทั้งของ‘ขวา’และ‘ซ้าย’ ซึ่งต่างก็มีพระเอกกับผู้ร้ายสำเร็จรูปตายตัว แทนที่จะมอง ข้อเท็จจริงและเหตุผลที่เกิดขึ้นกันอย่างตรงๆ ด้วยสายตาที่ไม่เอนเอียง

ประวัติศาสตร์คือเรื่องของบุคคล ในบริบทของเหตุการณ์และสภาพแวดล้อมของยุคสมัย โศกนาฏกรรม

ของคนไทยคือการไม่มองคนให้เป็นคน แต่คอยที่จะตราหน้าใส่ร้ายป้ายสีจำกัดความซึ่งกันและกัน

เราไม่รู้จักตัวเอง นั่นคือโศกนาฏกรรมของสังคมไทย ช่องโหว่ในพื้นฐานความรู้ประวัติศาสตร์ ที่ทำให้เราขาดความเข้าใจในบทบาทของตัวเองในบริบทของสังคม ประวัติศาสตร์ และโลก

ตาไม่เคยรวย แล้วพอหาเงินได้ก็เก็บไม่เป็น ตอนที่ตาตาย ตาเป็นหนี้ที่กู้แบงก์มาทำอะไรและล้มละลาย มรดกอย่างเดียวที่ตาส่งต่อมาให้ลูกหลานคือเอกสารเปื่อยกรอบในแฟ้มเหล่านี้

นี่คือชีวิตของตา

ทั้งหมดนี้ นี่คือมรดกของตา คือกระดาษเหลืองเก่ากรอบ เป็นพิมพ์ดีดบ้าง เป็นลายมือแสนสวยแต่ เล็กจนปวดหัวคนอ่านบ้าง แต่เมื่อได้นั่งลงอ่านอย่างจริงจัง มันจับใจเราอย่างพูดไม่ถูก นึกถึงผู้ที่อุตส่าห์เพียรจด เพียรเล่าบันทึกเรียบเรียงเหตุการณ์ซับซ้อนช่วงนั้น และเก็บมันไว้อย่างดีจนรอดมาถึงมือเราทุกวันนี้ ให้เราได้ สัมผัสอย่างทนถนอม แผ่นกระดาษที่ตาเคยจับต้องบรรจงเขียน อย่างเช่นจดหมายน่ารักที่ส่งถึงยายจากกลาง สายฝนในค่ายทหารที่ศรีลังกาหรือป่าลึงชุกในเมืองไทย ช่วงที่ตาต้องจากยายไปรบ ในขณะที่ยายเป็นวัณโรค อยู่ที่อังกฤษ โดยที่ต่างคนต่างไม่รู้ชะตากรรมของแต่ละคน และของโลกที่ตกอยู่ในสภาวะสงคราม

ตัวหนังสือเหล่านี้ต้องรอคอยมาเกือบหกสิบปีกว่าจะได้ตีพิมพ์ มรดกของตานอนคอยผู้รับมานานกว่า ครึ่งศตวรรษ

เพราะเหตุนี้ พวกเราจึงตัดสินใจที่จะพยายามไม่เซนเซอร์ข้อเขียนของตา ยกเว้นในกรณีที่ส่วนตัวเกินไปหรือจำเป็นจริงๆเท่านั้น เราเชื่อมั่นว่าตาไม่เคยตั้งใจเขียนเพื่อกลั่นแกล้งและใส่ร้ายใคร มันเป็นเพียงบท บันทึกเหตุการณ์ตามที่ตาเห็น วิเคราะห์ และรับทราบ บางบทความเป็นรายงานลับสำหรับกองทัพพันธมิตร ซึ่งเป็นข้อมูลที่จำเป็นต้องเขียนไปตามที่ได้รับรายงานมาจากสายลับในภาคสนามและรายงานวิทยุ และเป็นข้อมูล ส่วนหนึ่งที่มีผลกระทบต่อความคิดเห็นของผู้บังคับบัญชาที่ต้องรับผิดชอบต่อชีวิตของทหารและพลเรือน

รายงานเหล่านี้เป็นภาษาอังกฤษ ซึ่งเราตัดสินใจไม่แปลเป็นไทย เนื่องจากว่าแทบทุกอย่างที่ตาเขียน เป็นเรื่องละเอียดอ่อน และเป็นเอกสารที่เป็นทางการและเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ (ซึ่งราชการลับอังกฤษ เพิ่ง declassify ไม่กี่ปีมานี้เอง) จึงเห็นพร้อมกันว่าไม่สมควรจะต้อง เพื่อป้องกันการบิดเบือน

บางบทความเช่น ‘ปรัชญาชาวไร่’, ‘The Development of Siamese Politics’ และ ‘ลำดับเหตุการณ์ ของคณะเสรีไทยในประเทศอังกฤษที่ได้ปฏิบัติ’ (เคยตีพิมพ์ภายใต้ชื่อ ‘บันทึกลับของพันโทอรุณ เสรีไทย 136’ โดยคณะกรรมการงานวันสันติภาพไทย ในโอกาสครบรอบ ๕๐ ปี วันสันติภาพไทย) เราได้ทำการจัดแบ่ง ย่อหน้าใหม่และเน้นข้อความบางส่วน (เป็นตัวหนา) เพื่อให้ง่ายต่อการอ่านและติดตาม เพราะตาแทบไม่ได้ ย่อหน้าเลย แต่ส่วนใหญ่เราไม่ได้จะต้องเปลี่ยนแปลงอะไรทั้งสิ้น แม้กระทั่งหลักภาษาอังกฤษแปลกๆของตา และตัวสะกดบางตัว เรายังไม่แก้ (ยกเว้นกรณีที่อาจจะอ่านไม่รู้เรื่องจริงๆ) เพื่อรักษารสชาติของยุคสมัยไว้ อื่นๆ ส่วนไหนที่ตาเขียนเติมไว้เป็นลายมือ เราทำให้เป็นตัวเอน

นอกจากนั้น มีอุปสรรคบางอย่างที่ไม่ได้คาดหมาย เช่น เมื่อเราพยายามค้นหาหนังสือพิมพ์ไทย ตาม วันที่ที่ตาเอ่ยถึงในจดหมายถึงยายและในเอกสารอื่นๆ เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆในรัฐสภา โดยเฉพาะเรื่องการ โจมตีอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เรากลับพบว่ามีการเซนเซอร์หนังสือพิมพ์เหล่านี้ในหอสมุดแห่งชาติ เช่น วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๔๘๘ ซึ่งมีแถบดำปิดข่าวในไมโครฟิล์ม เป็นอันว่าหนังสือพิมพ์ไทยช่วงปี ๒๔๘๘ และ ๒๔๘๙ นั้น ขาดหายไปมากจนน่าตกใจ ยิ่งปี ๒๔๘๙ นั้น จากเดือนพฤษภาคมจนถึงเกือบสิ้นปีนั้นหายไปทั้งหมด ซึ่งบังคับ ให้เราต้องฝากญาติมิตรที่อังกฤษให้ช่วยค้นหาแทน

ประวัติศาสตร์ไทยที่ตาเขียนถึง ถูกเซนเซอร์แม้แต่ข้อมูลในหอสมุดแห่งชาติ

การทำงานเพื่อประเทศชาติ เพื่อส่วนรวม การต่อสู้อันเป็นการสวนกระแสขบวนการขายชาติ อันเป็นการฝืนสันดานเพิกเฉย หูเบา ปากหนัก และปากมากของคนส่วนใหญ่ อันเป็นการฝ่าความมักใหญ่ใฝ่สูง เล่นพวกพ้อง รุน เหล่า หมู และชนชั้น ความขี้อิจฉาตาร้อนชิงดีชิงเด่นแต่หลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ และการไม่ยอมเผชิญหน้ากับความจริง ทั้งที่ปัญหาหาคืออยู่จนจะตายอยู่แล้วนี่

คุ้มหรือไม่

ข้อเขียนของตาชวนให้ตั้งคำถามนี้อย่างยากที่จะเลี่ยง ชีวิตของตาแสนเศร้า เช่นเดียวกับคนไทยหลายคนในยุคเดียวกัน ที่ได้ร่วมกันทำงานเพื่อแผ่นดินและเพื่อส่วนรวมอย่างจริงจัง แต่แล้วกลับต้องมาจบชีวิตในลักษณะของคนเนรเทศ นอกคอก ถูกกีดกันออกจากการเมืองบทบาทในสังคมไทยตั้งแต่ยังมีอายุเพียง ๔๖ ปี ถ้าไม่เนรเทศไปนอกบ้านเกิดอย่างอาจารย์ปรีดีและอาจารย์ป๋วย(ในที่สุด) ก็เนรเทศภายในอย่างตา ซึ่งถ้าไม่ได้เป็นหม่อมเจ้าก็คงจะกลับมายากเหมือนกัน

ในพริบตา ชายวัยฉกรรจ์กลายเป็นตาแก่ที่มีแต่อดีตอันขมขื่น ตาแก่ที่ไร้ความหมาย (irrelevant) ถึงแม้ว่าตาจะทำใจให้เป็นสุขกับการทำอะไรสวนเสมาและเข้าหาพระ เราคิดว่าในส่วนลึกที่สุดของตา บาดแผลจากปี 2489 นั้นไม่เลือนหาย เช่นเดียวกับที่มันยังไม่หายไปจากลูกหลานของตา ทั้งที่ตอนนั้น“พวกแม่ๆ”ยังเด็กมาก และ“พวกหลานๆ”และเหลนยังไม่เกิดก็ตาม

พวกเรบางคนจำได้แต่ภาพตาแก่ตัวสูงใหญ่ผมหงอก ผิวดำเกรียมแดด ไม่ใส่เสื้อแต่มีผ้าขาวม้าเก๋นึ่มพันกาย นั่งกินเม็ดบัวจากฝักและแจกขนมฟรุตเทลล่าอยู่บนหอคอยไม้ที่สวนเสมา พลังคุยกับแม่ๆของเรา แล้วก็หัวเราะเสียงดัง

สิ่งที่ตาเขียนออกกระทบกระเทือนความรู้สึกของบางท่านที่อาจบังเอิญมาประสบพบเห็นหนังสือเล่มนี้ อย่างไรก็ตามก็ดี เราอยากขอรับรองด้วยความจริงใจว่า ขอให้โอกาสตาแก่หนุ่มผ้าขาวม้าบนหอคอยกลางสวนมะพร้าว ให้แก่ได้เล่าเรื่องของแกบ้าง สักครั้งหนึ่ง ในเมื่อเรื่อง มุมมอง และประสบการณ์ของท่านอื่นๆอีกหลายท่าน ต่างก็ได้ลงพิมพ์และแพร่หลายไปแล้วมากมายหลายครั้งจนนับไม่ถ้วน

ถึงแม้ว่า หนังสือเล่มนี้มิได้ทำขึ้นเพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณชนทั่วไป อย่างน้อยบรรดาญาติมิตรของ“ท่านชื่น”ที่ได้อ่านข้อเขียนของท่านจะได้มีสิทธิตัดสินเองว่า ชีวิตที่สวนกระแสและเกิดก่อนกาลอย่าง “ท่านชื่น” นั้น เป็นชีวิตที่คุ้มค่าหรือไม่

คนตายไปแล้วทั้งสิ่งใดไว้ บางคน สิ่งนั้นอาจเป็นชื่อเสียง ตีกรามทรัพย์สิน สำหรับ“ท่านชื่น” แม้แต่สวนเสมาอันเป็นที่รักก็กลายเป็นโรงแรมตากอากาศไปแล้ว แต่หากว่าชีวิตทั้งชีวิตหนึ่งนั้นคือผลงานศิลปะ เช่นเดียวกับภาพเขียน รูปปั้น หรือหนังสือ หากว่าเราตัดสินคุณค่าและวัดความสำเร็จของชีวิตคนคนหนึ่งด้วยมาตรฐานนี้--โดยสิ่งที่เขาพยายามจะทำ

หากว่าชีวิตทั้งชีวิตหนึ่งนั้นคือผลรวมของการตัดสินใจทางจริยธรรม (moral choice) อันเป็นการตัดสินใจที่ต้องใช้ความกล้าหาญ

การต่อสู้เพื่อสิ่งที่ถูกต้อง ความตั้งใจที่ดี ความเพียรพยายามต่อสู้อำนาจฝ่ายต่ำ ทั้งในสังคมและในตัวเราเอง ถึงแม้จะล้มเหลวในที่สุด แต่ความเพียรพยายามและความตั้งใจนั้นแหละคือความสวยงาม คือความคุ้มค่าในการเกิดมาเป็นคน

ขอให้ทราบว่าเรารักและภูมิใจในความเป็นคนของตา ไม่ว่าดวงวิญญาณของตาจะสถิตอยู่ ณ ที่ใดในวันนี้ ขอให้บุญกุศลอันเกิดจากความเพียรพยายามของตา จงดลบันดาลให้ตาเป็นสุขสงบตลอดไป

ด้วยความรักและอาลัย

ลูก-หลาน-เหลน

ชีวิตของพ่อ

๖๗ ปีของชีวิตของพ่อ จะต้องแบ่งออกเล่าทีละยุค ทีละรัชกาล คือ

๑. รัชกาลที่ ๕ เกิด และ เยาว์วัย
๒. รัชกาลที่ ๖ นักเรียนนอก - ในประเทศอังกฤษ
๓. รัชกาลที่ ๗ รับราชการในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์
๔. รัชกาลที่ ๘ ลี้ภัยการเมือง (ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) ที่ประเทศอังกฤษ และงานเสรีไทย
๕. รัชกาลที่ ๙ ใช้ชีวิตในต่างแดนอีกครั้ง หลังจากกรณีสวรรคต
๖. วาระสุดท้าย กลับสู่บ้านเกิดเมืองนอน เริ่มชีวิตชาวไร่ในชนบท จนสิ้นชีพิตักษัย

พ่อเกิดเมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ซึ่งตรงกับ ค.ศ. ๑๙๐๐ เป็นลูกคนที่ ๙ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ และลูกคนโตของ ม.ร.ว.เสงี่ยม สนิทวงศ์ - ซึ่งเป็น“เมียรับตรา” พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง พระราชทานให้แก่เสด็จปู่ - ผู้เป็นน้อง เติงปู่เป็นพระโอรสในรัชกาลที่ ๔ และสมเด็จพระปิยมมาตีสรีพัชรินทรมาตา (เจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม) ร่วมมารดาภิเษกกับสมเด็จพระราชินีในรัชกาลที่ ๕ ทั้ง ๓ พระองค์ คือ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์สมเด็จพระพันวัสสาฯ และสมเด็จพระพันปีหลวง กับสมเด็จพระ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระเชษฐาพระองค์ใหญ่

คุณย่าเป็นธิดาของ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ เป็นน้องสาวของเจ้าจอมมารดาเนื่อง ในรัชกาลที่ ๕ พระมารดาของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงษ์สนิท และสมเด็จพระกรมพระยาชัยนาทนเรนทร พ่อจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราชสกุลเทวกุล สนิทวงศ์ และรังสิต

ชีวิตในเยาว์วัยของพ่อ ถ้าเป็นสมัยปัจจุบัน จะเรียกว่าเป็น deprived childhood ก็ได้ เมื่ออายุไม่กี่ขวบ พ่อแม่แยกทางกัน เติงปู่ทรงพา หม่อมเจ้าหญิงอาภาภรณ์ (ต่อมาได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาภาภรณ์) เข้ามาประทับด้วยในวัง เป็นพระชายาธิ์พระองค์หนึ่ง ม.ร.ว.สุพรรณ สนิทวงศ์ ผู้เป็นพี่ชายใหญ่ของคุณย่า เห็นเป็นการดูหมิ่นราชสกุลสนิทวงศ์ เป็นอันมาก ในเมื่อคุณย่าเป็น “เมียพระราชทาน” อันถูกต้องตามขนบธรรมเนียม ยังดำรงตำแหน่งอยู่ในวัง จึงมารับชิงบังคับให้คุณย่าทิ้งเติงปู่ ทิ้งลูก กลับมาอยู่กับครอบครัวสนิทวงศ์ ทั้งๆที่คุณย่ายังรักและอาลัยเติงปู่ อยากจะอยู่ด้วยต่อไป ไม้มีความเคียดแค้นแต่อย่างใด ตั้งแต่นั้นมา ชีวิตคุณย่าคงมีแต่ความเจ็บปวด ปราศจากความรัก ความอบอุ่น ในเมื่อลูกสุดที่รักคนเดียวก็ถูกพรากจากกัน เติงปู่ได้นำพ่อไปถวายสมเด็จพระพันปี พ่อจึงเติบโตมาในวังตั้งแต่นั้น นานๆทีจึงจะได้พบกับพ่อแม่

ชีวิตในวังพญาไท เมื่อมองดูเผินๆ อาจคิดว่าเป็นชีวิตที่อภิสิทธิ์ ภัทรูหรามั่งคั่ง แต่ความจริงแล้ว เป็นชีวิตที่ขาดความรัก ความอบอุ่นอันแท้จริง ถึงแม้สมเด็จพระพันปีฯ ผู้เป็นสมเด็จพระป้าจะทรงพระเมตตาเพียงไร การเลี้ยงดูเอาใจใส่โดยพี่เลี้ยงไม่มีวันเทียบเท่าความรัก เอาใจใส่จากแม่ของตัวเอง พ่อคงต้องว่าเหว่มากที่ ต้องจากแม่ จากคนเลี้ยงคนเดิม ชีวิตในวังเต็มไปด้วยความอิจฉาริษยา แกร่งแย่งชิงดีระหว่างพี่เลี้ยงทั้งหลาย ต่างคนต่างก็อยากให้เด็กที่ตนเลี้ยงได้หน้าเป็นที่โปรดปราน พ่อเคยเล่าให้ฟังว่า ถ้าวันไหนพ่อเข้าเฝ้าแล้วไม่ได้

ทำตัวดีเด่นดังที่พี่เลี้ยงเสียมสอนไว้ กลับมาต้องโดนหยิกทำโทษ รวมความแล้ว ผู้ที่เข้าใจจิตวิทยาของเด็กสมัยนี้ เข้าใจเรื่องการพัฒนาทางจิตใจของเด็ก จะรู้ซึ่งเลยว่าจิตใจและอารมณ์ของพ่อต้องถูกทำร้ายเสียหายไม่ใช่น้อย ยิ่งเคราะห์ที่อยู่อย่างหนึ่งที่ว่า พ่อเป็นคนเล่นตลกเก่ง ทำให้ทรงพระสรวลได้ สมเด็จพระพันปีฯจึงทรงโปรดปราน เมื่อโตขึ้น เวลาเสด็จไหน พ่อก็ได้เป็นคนช่วยพยุงท่าน พ่อได้รับการศึกษาขั้นต้นที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง ต่อมาเมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งสิ้นสุดลง พ่อได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์ ไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ (ค.ศ. ๑๙๑๘)

จากประสบการณ์ที่ได้เติบโต ในพระราชวังพญาไทกับสมเด็จพระพันปีหลวง ตั้งแต่เล็กจนโตพ่อเขียนไว้ในหนังสือ “ปรัชญาชาวไร่” ว่า

“ข้าพเจ้าได้รับการอบรมสั่งสอนจากสำนักสมเด็จพระพันปีหลวง ให้รู้จักใช้ความสังเกต และให้มีความอดทนทั้งทางกายและทางใจ ตลอดจนความรู้เบื้องต้นว่า ในโลกนี้นั้น ความสุขและความสบายจะเกิดขึ้นได้ก็แต่เมื่อเราได้ทิ้งความยึดมั่นในการเป็นตัวตนของเราว่าใหญ่ยิ่งที่สุดนี้เสีย โดยสละตัวนี้ทูลเกล้าฯ ถวายต่อพระเจ้าอยู่หัว และเจ้านายผู้ทรงอุปถัมภ์ค้ำชูเรา.... การประจบประแจงนั้น อย่างดีก็เป็นแต่เพียงนโยบายที่เป็นดาบสองคม ซึ่งจะหันมาทำลายตัวเองได้อย่างง่ายที่สุด.... เมื่อกรรมของเรายังทำให้เราพ้นจากที่นั่งคอยขาดไปไม่ได้ ก็สู้อทนรับเอาไว้เสียดีกว่า เพราะถ้ารับไว้ได้ด้วยความอดทน มันก็ยอมจะผ่านพ้นไปเอง....”

เริ่มยุคที่สองในชีวิตของพ่อ - พ่อเดินทางไปประเทศอังกฤษในเรือมิเตา ของบริษัทอีสท์ เอเซียติก ในเรือลำเดียวกันนี้ มีราชทูตคนใหม่ คือ พระยาบุรיןวรราชฐ์ ซึ่งเพิ่งได้รับพระราชทานพระกรุณาจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ไปเป็นราชทูตประจำราชสำนักเซนต์เจมส์ ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ พร้อมกับกับท่านทูต ก็มีครอบครัวท่านทูต ได้แก่ คุณหญิงเนื่อง บุรיןวรราชฐ์ และธิดาอายุ ๔ ขวบ ชื่อ เสมอ แล้วยังมีเจ้านายองค์อื่นๆ อีก เช่น พระองค์จุมภญา พระองค์ภาณุช และลูกข้าราชการผู้ใหญ่อีกมากมาย เดินทางไปศึกษาต่อที่อังกฤษ รวมทั้งสิ้น ๓๗ องค์/คน - พ่อพบกับแม่เสมอเป็นครั้งแรกก็ในเรือมิเตานี้ สมัยนั้น แม่แทบจะเป็นนักเรียนผู้หญิงแต่ผู้เดียวที่สถานทูต 23 Ashburn Place ในไมซ์ ก็มีนักเรียนหนุ่มๆ มาติดใจแม่ ตั้งแต่แม่อายุ ๑๑-๑๒ รวมทั้งพ่อ และพระองค์เจ้าอีกหลายพระองค์ แต่พ่อออกจะติดตามใกล้ชิดที่สุด มีเรื่องเล่ากันว่า ครั้งหนึ่ง เมื่อแม่อายุเพียง ๑๓ ปี เป็นนักเรียนประจำอยู่ที่โรงเรียนเบลสเต็ด (Belstead School) ในเมืองนอร์ฟอล์ก (Norfolk) พ่อขอติดตามไปในรถ เมื่อผู้ดูแลนักเรียนไปเยี่ยมแม่เพื่อจะได้พบแม่ หลังจากมีการส่งกุหลาบแดงไปให้ที่โรงเรียน ต่อมา คุณตาต้องย้ายไปเป็นทูตที่กรุงวอชิงตัน ตอนแรกก็หึงแม่ไว้ที่โรงเรียนประจำแห่งนี้ แต่เมื่อทราบข่าวว่า “ท่านขึ้น” ไป “วังควาน” อยู่เรื่อยๆ คุณตาไม่พอใจเป็นอย่างมาก จนถึงกับย้ายแม่จากอังกฤษ ไปเข้าโรงเรียนใกล้ๆ สถานทูตที่วอชิงตัน ไมซ์ เมื่อแม่อายุได้ ๑๕ ปีเท่านั้น คุณตาก็ถึงแก่กรรมด้วยโรค T.B. คุณนายเป็นหม้ายเมื่ออายุเพียง ๓๓ ปี ต้องพาลูกสาวคนเดียวกลับประเทศไทย แม่จึงไม่ได้เรียนต่อ ถ้าแม่ยังเรียนอยู่ที่โรงเรียนที่อังกฤษ แม่ก็คงจะสอบ Matriculation ได้แล้วคงมีหวังได้เรียนต่อระดับมหาวิทยาลัย

พ่อเรียนจบที่ Woolich Military Academy เป็นนายร้อยทหารปืนใหญ่ จากโรงเรียนเดียวกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ

พ่อได้เขียนในหนังสือ “ปรัชญาชาวไร่” ต่อไปว่า

“จากการอบรมที่ โรงเรียนนายร้อยทหารบก และต่อมาที่ โรงเรียนนายร้อยวูลิช ในประเทศอังกฤษ... ก็มุ่งหมายถึงการสร้างให้เกิดความอดทนและเสียสละต่อไปอีก ผู้ใดจะได้เกียรติหรือการสรรเสริญ ก็แต่เมื่อเขาได้แสดงความไม่เห็นแก่ตัว โดยมีจิตสาธารณะ อันมุ่งหวังแต่จะทำประโยชน์ให้แก่คณะ หรือส่วนรวมโดยเฉพาะเท่านั้น... หน้าที่ที่ทุกคนได้รับให้ทำนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุด.... ถ้าตกลงใจว่าจะทำอะไรแล้วก็ต้องทำ กิจการนั้นอย่างจริงจังๆ ไม่มีวัลงเลใจ คอยสงสัยโน่น ระวังนี่.... แต่การกล้าทำนี้ ทหารทุกคนย่อมได้รับการอบรมมาให้กล้าทำ โดยมีสติยึดกุม ไม่ใช่โดยอาการสงเดชะ.... หลักปรัชญาสำหรับไว้ภูมิใจ คือ จะทำอะไรก็ต้องทำด้วยความไม่เห็นแก่ตัว สิ่งกระทำนั้นจึงจะเจริญ”

การอบรมจิตใจที่ได้รับจากชีวิตในวัง และโรงเรียนนายร้อยนี้ จะเป็นหลักประจำใจของพ่อ ในการปฏิบัติงานเสรีไทยอันยากลำบากในกาลข้างหน้า

พ่อกลับมารับราชการเป็นทหารปืนใหญ่ ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๗ เมื่อกลับมาใหม่ๆ พ่อได้เล่าว่า พ่อไปชอบสาวๆ ในพระราชสำนักอีกหลายคน แต่เมื่อแม่กลับมาถึงเมืองไทย พ่อจึงกลับมาเกี่ยวพาราสีแม่อีกครั้งหนึ่ง คุณยายไม่ค่อยจะ“หลงไหลได้ปลื้ม”พ่อนัก ด้วยได้รับอิทธิพลจากคุณตา ผู้ซึ่งไม่ชอบหน้าพ่อเอาเลย พ่อต้องพยายามทุกทาง ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ไปขอให้เด็จู้ไปทาบทามกับคุณทวดสิงห์ - พระยาสิงหเสนี - ผู้เป็นพ่อของคุณยาย จนคุณยายไม่สามารถปฏิเสธได้ง่ายๆ แม่เคยเล่าให้ฟังว่า เด็จู้เคยไปขอให้คุณทวดสิงห์อนุญาตให้แม่ไปงานสโมสรสันนิบาตที่ท่านจัด แล้วให้พ่อแอบเข้าไปในงานนั้นด้วย พ่อไปหาแม่ทุกวัน ในที่สุดแม่บอกว่า ทน“ตื้อ”ของพ่อไม่ได้ จึงตกลงแต่งงานด้วย เมื่อวันที่ ๙ มีนาคม ๒๔๖๙ (ค.ศ. ๑๙๒๗) เมื่อแม่อายุเพียง ๑๗ ปีเท่านั้น แม่ต้องเลิกเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนราชินี ทั้งๆที่แม่กำลังสนุกมาก สมัยนั้นเมื่อผู้หญิงแต่งงาน ก็ต้องเลิกทำงาน เป็นแม่บ้านแต่อย่างเดียว

ก่อนแต่งงาน พ่อได้บวชที่วัดราชาธิวาส หนึ่งพรรษา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๙ มีจดหมายที่ซึ่งใจมาก ที่พ่อเขียนถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพ่อบวชใหม่ๆ พรรษาถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิด ความสวามิภักดิ์ จงรักภักดีต่อพระองค์ ตั้งแต่ครั้งทรงพระเยาว์ ความสุขที่สุดในชีวิตของพ่อ เมื่อไปคลุกคลีเข้าเฝ้าอยู่ในวังสุโขทัย ตั้งแต่ก่อนเสวยราชย์ เมื่อพ่อกำลัง “เมาลม” ระหว่างที่รับราชการเป็นทหารอยู่ที่ลพบุรี พ่อก็เขียนไปถวายว่ารักแม่อย่างไรบ้าง....

เมื่อแต่งงานแล้ว พ่อก็ได้พาแม่เข้าไปเฝ้าฯ อยู่เสมอๆ เมื่อมีงานฉลองขึ้นพระตำหนัก พระราชวังไกลกังวล พ่อเป็นตัวตั้งตัวตีในการจัดการแสดงรีวิว “ไกลกังวล” ฟังเล่าดูสนุกสนานขบขันมาก เสียแต่แม่ไม่ได้ร่วมอยู่ในแถว “ทางเครื่อง” พร้อมกับ หม่อมราชวงศ์พันธุ์ทิพย์ หม่อมหลวงบัว และนางพระกำนัลทั้งหลายด้วย เพราะแม่กำลังท้องพืด้อ ระหว่างปี ๒๔๗๑

แต่งงานแล้วไม่เท่าใด พ่อก็ได้รับพระราชทานบ้านหลังหนึ่งที่ถนนราชวิถี (คือ สภาสังคมสงเคราะห์ ในปัจจุบัน สำหรับตัวบ้าน เคยเป็นสถานที่เลี้ยงเด็กอ่อนของกรมประชาสงเคราะห์) ช่วงแต่งงานใหม่ๆนี้ พ่อมีปัญหาการเงินพอใช้ (ตามเคย) แต่ก็ได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระปกเกล้าฯ

ช่วยชีวิตไว้เสมอๆ

พ่อลูกสาวคนที่ ๒ “หนูหน้อย” เกิดได้ไม่กี่เดือน พ่อก็ถูกส่งไปเรียนวิชาตำรวจต่อที่อังกฤษ ราวเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๗๓ ก่อนไป ก็จัดการทูลเกล้าฯ ถวายลูกสาวคนนี้ แต่สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี มีการเขียนจดหมายถึงลูกอายุ ๒-๓ เดือนว่า ที่เอาลูกไปถวายนี้ อย่าได้เสียใจนี้กว่าพ่อไม่รัก แต่เพราะรักและคำนึงถึงอนาคตว่า การไปอยู่กับสมเด็จพระ... ชีวิตลูกจะได้ดีกว่าที่พ่อแม่จะมีปัญหาเลี้ยงได้เทียมเท่า

แม่ตามไปอยู่กับพ่อที่อังกฤษปีกว่า ไปได้ลูกสาวคนที่ ๓ “หนูหนุ่น” คลอดเมื่อพฤษภาคม ๒๔๗๕ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียงเดือนเดียว ระหว่างที่อยู่อังกฤษตอนนั้น แม่เคยเล่าให้ฟังครั้งหนึ่งครั้ง โมโหว่า พ่อใช้ชีวิตนักเรียนผู้ใหญ่ครั้งนั้นอย่าง “บ้าร่ำ” พ่อใช้ - ดันเดือนก็ไปเที่ยวดูหนัง ดูละคร กินข้าวร้านแพงๆ พอปลายเดือน แทบไม่มีเงินเหลือใช้ ถึงกับต้องเข้าโรงรับจำนำ หรือไม่ก็ส่งจดหมายด่วนไปกราบบังคมทูลใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ขอพระราชทานให้ช่วยชีวิต ระหว่างที่อยู่อังกฤษนี้ พ่อเขียนจดหมายไปเล่าถวายอยู่เสมอว่า นักเรียนที่กำลังเรียนอยู่นั้นมีความคิดเห็นทางการเมืองอย่างไรบ้าง และ “นิพนธ์โมสร” ถวายว่า เจ้านาย ทั้งพระองค์เจ้า หม่อมเจ้าที่เล่าเรียนอยู่ขณะนั้น กำลังเที่ยวเล่นหลงรักใคร่กันบ้าง

เมื่อพ่อได้ข่าวเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ พ่อคงต้องตกใจไม่ใช่ น้อย และไม่มีทางรู้รายละเอียดว่าเหตุการณ์ร้ายแรงเพียงใด สมัยนั้นยังไม่มีโทรศัพท์ โทรทัศน์ เครื่องโทรสาร หรือเครื่องคอมพิวเตอร์ ส่งข่าวอย่างเมื่อครั้ง “พฤษภาทมิฬ” เมื่อพ่อเรียนจบหลักสูตรที่อังกฤษแล้ว ก็ส่งลูกเมียกลับเมืองไทย ในขณะที่พ่อต้องไปดูงานต่ออีกพักหนึ่งที่อเมริกา แต่เมื่อกลับถึงเมืองไทยแล้ว แทนที่จะเข้ารับราชการตำรวจ กลับทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการในหน่วยทหารรักษาวัง คุ่มครององค์พระเจ้าอยู่หัวโดยตรง แต่พ่อก็ได้บรรยายให้ตำรวจฟังหลายครั้งเกี่ยวกับเรื่องที่ได้เรียนมา

ลูกสาวคนที่ ๔ - หนึ่ง เกิดเมื่อเดือนกันยายน ๒๔๗๖ ไม่ช้าก็เกิดเหตุการณ์สำคัญในชีวิตพ่อ... กบฏบวรเดช ในเดือนตุลาคมนั้นเอง พ่อประจำอยู่กับทหารรักษาวังที่พระราชวังไกลกังวล หัวหิน เมื่อทรงทราบเรื่องกบฏ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพระเจดีย์ ลงเรือยนต์เล็กไปสงขลาทันที เพราะไม่ต้องพระประสงค์ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจับพระองค์ท่านไปเป็นองค์ประกัน ที่วังไกลกังวลขณะนั้น มีพระบรมวงศานุวงศ์ประทับอยู่ด้วยไม่ใช่น้อย พ่อจะต้องถวายความปลอดภัยให้ทุกๆ พระองค์เช่นกัน และต้องหาวิธีที่จะนำเสด็จเจ้านายทุกพระองค์ลงไปสมทบกับพระเจ้าอยู่หัวที่สงขลาให้ได้ พ่อตัดสินใจคุมทหารไปปล้นรถไฟจากฝ่ายรัฐบาลที่สถานีวังพังก์ เพื่อบรรทุกเจ้านายไปสงขลา พ่อต้องใช้เล่ห์เหลี่ยมล่อลวงมากมาย กว่าจะผ่านด่านสกัดขบวนต่างๆ ไปจนถึงจุดหมายปลายทาง

(รายละเอียดมีปรากฏในบันทึก “สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น” พระนิพนธ์ของหม่อมเจ้าพูนพิศมัยดิศกุล)

การกระทำครั้งนี้ คณะรัฐบาลถือว่าเป็นปรีชาชาญต่อรัฐบาลอย่างใหญ่หลวง ต้องการจะจับพ่อมาดำเนินคดี มีผู้แนะนำให้พ่อหนี แต่พ่อไม่ยอม บอกว่า จะเป็นอย่างไรก็เป็นกัน พ่อทิ้งทหารในบังคับบัญชาของพ่อไม่ได้

เมื่อเหตุการณ์สงบเรียบร้อยแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ก็เสด็จ ไปอังกฤษ เพื่อรักษาพระเนตร เมื่อเดือนมกราคม ๒๔๗๖ (ค.ศ.๑๙๓๔) ท่านได้ทรงพระกรุณาโปรด